

Mentálna výhrada

Jozef Duháček

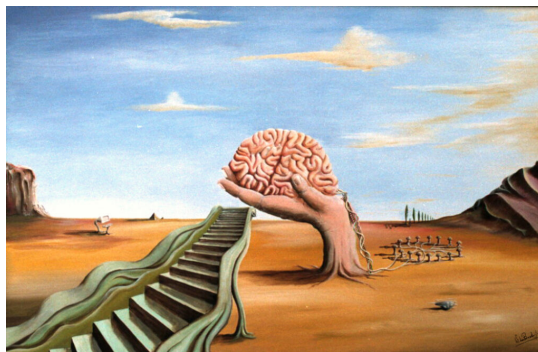
9. februára 2024 ✚ Cirkev ✚ Komentár

Tento názov označuje doktrínu, ktorá vyrástla z bežnej katolíckej náuky o klamstve a ktorá je jej doplnkom.

Katolícka doktrína o klamstve

Podľa všeobecnej katolíckej náuky nikdy nie je dovolené klamať, dokonca ani keby sa tým dal zachrániť ľudský život. Lož je niečo vnútorne zlé, a keďže zlo sa nesmie konať zámerne, hoci by z toho mohlo vzísť dobro, nikdy nám nie je dovolené klamať.

Klamstvo, ako ho definoval svätý Tomáš Akvinský, je výrok v rozpore s myslou. Táto definícia je presnejšia ako väčšina ostatných súčasných. Modernější autori teda definujú lož ako nepravdivé vyhlásenie urobené s úmyslom klamať. Ale je možné klamať bez falošného vyhlásenia a bez akéhokoľvek úmyslu klamať. Lebo ak niekto urobí vyhlásenie, o ktorom si myslí, že je nepravdivé, ale ktoré je v skutočnosti pravdivé, určite klame, pretože má v úmysle povedať to, čo je nepravdivé. Podľa svätého Augustína a svätého Tomáša katolícki teológovia a etickí autori bežne rozlišujú medzi zlomyseľným klamstvom, klamstvom z chamtivosti a žartovným klamstvom.

Ilustračný obrázok, zdroj: wikimedia commons

Máme však aj povinnosť verne zachovávať tajomstvá a niekedy je najjednoduchším spôsobom, ako túto povinnosť splniť, povedať, čo je nepravda alebo klamať. Rozliční autori zo všetkých vierovyznaní ba aj neveriaci, či už v staroveku alebo dnes, úprimne prijímali tento postoj. Pripúšťajú doktrínu klamstva v nevyhnutnosti a tvrdia, že keď dôjde ku konfliktu medzi spravodlivosťou a pravdivosťou, mala by zvíťaziť spravodlivosť. Všeobecná katolícka doktrína sformulovala teóriu mentálnej výhrady ako prostriedku, ktorým možno uspokojiť nároky na spravodlivosť aj pravdivosť.

Náuka o širšej mentálnej výhrade

Túto doktrínu predbežne a s veľkou nedôverou začal formovať sv. Rajmund z Pennafortu, prvý autor, ktorý sa zaoberal kazuistikou – teda riešením konkrétnych morálnych prípadov. Svätý Rajmund vo svojej „Summe“ (1235) cituje výrok svätého Augustína, že človek nesmie zabiť svoju vlastnú dušu klamstvom, aby zachránil život druhého, a že by bolo tou najnebezpečnejšou doktrínou uznať, že môžeme urobiť menšie zlo,

aby sme zabránili inému urobiť zlo väčšie. A väčšina učiteľov a cirkevných autorov učí rovnako, hovorí Rajmund, hoci pripúšťa, že niektorí tvrdia, že keď je v stávke život človeka, treba aj klamať. Potom dodáva:

Domnievam sa, ako sa v súčasnosti zvykne radiť, že keď sa človeka spýtajú vrahovia, ktorí chcú vziať život niekomu, kto sa skrýva v dome, či sa ich obeť v tom dome nachádza, tak by sa na takú otázku nemalo odpovedať; a ak mlčanie obeť prezradí, jej smrť bude pripísaná vrahom, nie mlčaniu toho druhého. Alebo môže použiť dvojznačný výraz a povedať „Nie je doma“ alebo niečo podobné. A to sa dá obhájiť veľkým počtom príkladov, ktoré sa nachádzajú v Starom zákone. Alebo môže jednoducho povedať, že tam nie je, a ak mu jeho svedomie hovorí, žeby to mal povedať, potom nebude hovoriť proti svojmu svedomiu, ani nebude hrešiť. Ani svätý Augustín nie je v skutočnosti proti žiadnej z týchto metód.

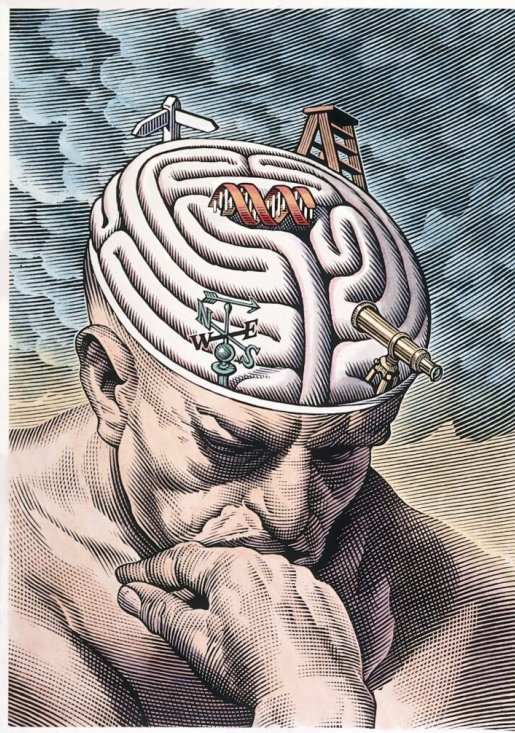
Takéto výrazy ako „Nie je doma“ sa nazývali dvojzmysly, ekvivokácie alebo amfibológie, a keď bol na ich použitie dobrý dôvod, všetci uznávali ich zákonnosť. Ak je dopytovaný skutočne doma, ale nechce vidieť návštevníka, význam frázy „Nie je doma“ bol v mysli hovoriaceho zúžený na tento význam: „Pre teba nie je doma, teba nechce vidieť.“ Preto sa dvojzmysly a amfibológie začali nazývať mentálne obmedzenia alebo výhrady, pretože fráza je síce vyrieknutá všeobecne, ale pripúšťa užší zmysel. Bežne sa pripúšťalo, že nejednoznačný výraz sa nemusí nevyhnutne použiť, keď slová rečníka dostávajú osobitný význam z okolností, v ktorých sa nachádza, alebo z pozície, ktorú zastáva. Ak sa teda spovedníka pýtajú na hriechy, ktoré vypočul pri spovedi, mal by odpovedať „Neviem“ alebo „Nepamätám si ich“ a tieto slová, ktoré použije kňaz, znamenajú „Mimo spovede si nepamätám“ alebo „Neviem o takých, ktoré vám môžem povedať“.

Ekvivokácia

Biblia podáva dobrý príklad dvojzmyselnosti alebo nejednoznačnosti. Abrahám bol ženatý so Sárrou (Sarah/Sarai), svojou nevlastnou sestrou z inej matky. Na svojom putovaní sa občas obával, že ľudia zatúžia po jeho krásnej žene a zabijú ho, aby si ju mohli zobrať. Tak sa s ňou dohodol, že ju bude volať „sestra“. Stalo sa to pri dvoch príležitostiach, najprv s egyptským faraónom, o ktorom sa hovorí v Genesis (Gn 12,11–13), a potom s kráľom Abimelechom v Genezis (Gn 20,12). Abrahám neskôr Abimelechovi vysvetlil, že Sára bola skutočne jeho sestra, keďže mali rovnakého otca, hoci mali rôzne matky. Spisovatelia Petrus Serrarius, Giovanni Stefano Menochio a George Leo Haydock sa odvolávajú na mentálnu výhradu, ako na ospravedlnenie Juditinho falošného vysvetlenia, že mala v úmysle zraďiť svoj ľud Asýrčanom.

Často uvádzaným príkladom dvojznačnosti je známa príhoda zo života Atanáza Alexandrijského. Keď Julián Odpadlík usiloval o Atánázovu smrť, Atánáz utiekol z Alexandrie a bol prenasledovaný po Níle. Keď Atánáz videl, ako sa cisárski vojaci blížia, obrátil čln a plával vojakom v ústrety. Keď sa rímski dôstojníci pýtali, či nevideli Atanáza, podľa biskupových pokynov jeho sprievodcovia odpovedali: „Áno, a nie je veľmi ďaleko.“ Loď prenasledovateľov rýchlo pokračovala po rieke, kým sa Atánáz vrátil do Alexandrie, kde sa skrýval až do konca prenasledovania.

Ďalšia anekdota, ktorá sa často používa na ilustráciu dvojzmyslu, sa týka Františka z Assisi. Raz videl muža utekať pred vrahom. Keď potom vrah prišiel k Františkovi, chcel vedieť, či jeho obeť tadiaľ prešla. František odpovedal: „Touto cestu nešiel“, pričom ukazovák, ktorý ukazoval nesprávnym smerom skryl do rukáva sutany, čím zviedol vraha a zachránil mu život. Variant tejto anekdoty uvádza odborník na kánonické právo, Martin de Azpilcueta, aby ilustroval svoju doktrínu o zmiešanej reči (*oratoria mixta*), ktorá kombinuje reč a gestikuláciu.

Ilustračný obrázok, zdroj: wikimedia commons

Všetci katolícki autori sa zhodovali a zhodujú na tom, že keď je na to dobrý dôvod, môžu sa použiť aj vyššie uvedené výrazy a že to nie sú lži. Tí, ktorí ich počujú, im síce môžu porozumieť v zmysle, ktorý nie je pravdivý, ale ich sebaklam môže hovoriaci dopustiť z dobrého dôvodu. Tradične bola doktrína mentálnej výhrady úzko spätá s pojmom dvojznačnosti, čo rečníkovi umožňovalo používať dvojaký význam slov, aby povedal doslovnú pravdu a zároveň skrýval hlbší význam. Ak ale neexistuje dostatočne dobrý dôvod, pravdivosť vyžaduje, aby všetci hovorili úprimne a otvorene tak, aby tomu porozumeli oslovovaní. Ak sú mentálne výhrady používané bez oprávneného dôvodu, alebo v prípadoch, keď má pýtajúci sa právo na holú pravdu, sú hriechom.

Náuka o striktnej morálnej výhrade

V šestnástom storočí začali pripúšťať ďalší rozvoj tejto všeobecne prijímanej doktríny aj niektorí významní teológovia. Pravdepodobne sa nepomýlime, ak zmenu pripíšeme veľmi zložitým politickým okolnostiam tej doby v dôsledku náboženských vojen. Martin Aspilueta, „doktor Navarrus“, ako ho prezývali, bol jedným z prvých, ktorí vyvinuli novú doktrínu. Blížil sa ku koncu svojho dlhého života a bol považovaný za poprednú žijúcu autoritu v oblasti kánonického práva a morálnej teológie, keď s ním otcovia jezuitského kolégia vo Valladolide konzultovali istý kazuistický prípad. Problém, ktorý mu bol zaslaný na riešenie, je možné opísať takto:

Titius, ktorý súkromne povedal žene: „Beriem si ťa za svoju manželku“ bez úmyslu naozaj si ju vziať, povedal sudcovi, ktorý vyšetroval, či tieto slová povedal, že ich nepovedal. Titius si v duchu urobil výhradu, že ich nepovedal s úmyslom oženiť sa s tou ženou.

Navarrus dostal otázku, či Titius klamal, či sa dopustil krivej prísahy (pred súdom) alebo či vôbec spáchal nejaký hriech. K prípadu vypracoval podrobný posudok a venoval ho panujúcemu pontifikovi Gregorovi XIII. Navarrus tvrdil, že ak Titius mal dobrý dôvod odpovedať tak, ako odpovedal, potom ani neklamal, ani sa

nedopustil krivej prisahy, ani sa nedopustil akéhokoľvek hriechu. Tým dal Navarrus mentálnej výhrade veľmi širokú a liberálnu interpretáciu.

Táto teória sa stala známou ako doktrína striktnej mentálnej výhrady (niektorí používajú slovo rezervácie) a aby sa tak odlišila od širšej mentálnej výhrady, spomínanej vyššie. Pri striktnej mentálnej výhrade hovoriaci v mysli pridáva k slovám, ktoré vyslovuje, určitú kvalifikáciu a tie slová spolu s touto kvalifikáciou tvoria pravdivé tvrdenie v súlade so skutočnosťou. Teda Titius si v mysli formuloval tvrdenie: „Nepovedal som tej žene, že si ju beriem za manželku s úmyslom naozaj tak urobiť.“ Toto tvrdenie je pravdivé.

Na druhej strane v širšej mentálnej výhrade kvalifikácia vychádza z nejednoznačnosti slov samotných alebo z okolností času, miesta alebo osoby, v ktorej sú vyslovené.

Navarrovo názor prijali vtedajší teológovia rôznych škôl ako Salon, Sayers, Francisco Suárez a Lessius ako pravdepodobný. Jezuitský teológ Sanchez ho sformuloval jasne a v presných pojmoch a pridal váhu svojej authority na stranu obrancov. Laymann, iný jezuitský teológ rovnakej alebo väčšej váhy, však túto doktrínu odmietol, rovnako ako Azor SJ, dominikán Soto a ďalší.

Laymannovi sa do značnej miery podarilo ukázať, že takéto výhrady sú lži. Lebo klame ten, ktorý používa slová, ktoré sú nepravdivé, s úmyslom oklamať, podviesť a zmiať druhého. A presne to sa stane, keď sa použije striktná mentálna výhrada. Vyslovené slová nevyjadrujú pravdu tak, ako ju pozná hovoriaci. Sú s ňou v rozpore, a preto konštituuju lož. O názore Navarra sa v školách niekoľko rokov voľne diskutovalo a niektorí katolícki vyznávači viery v Anglicku sa ním riadili v ťažkých podmienkach, v ktorých sa často nachádzali. Inocent XI. 2. marca 1679 ju však odsúdil vo forme, ako ju prezentuje Sanchez (propozície 26, 27). Po tomto odsúdení Svätou stolicou žiaden katolícky teológ neobhajoval zákonnosť striktnej mentálnej výhrady.

Po odsúdení prísnej mentálnej výhrady Inocentom XI. sa nejasnosť (alebo širšia duševná výhrada) stále považovala za ortodoxnú a bola oživená a obhajovaná Alfonzom Liguorim. Podľa Alfonza Liguoriho zákonné použitie duševnej výhrady „nevyžaduje sa absolútne vážny dôvod, stačí akýkoľvek rozumný dôvod, napríklad na oslobodenie sa od nepohodlného a nespravodlivého vypočúvania iného“.

Alfonz povedal: „Neklameme svojho blížneho, ale zo spravodlivého dôvodu dovoľujeme, aby klamal sám seba.“ Človek môže tvrdiť, že mal na raňajky kávu a toast bez toho, aby popieral, že mal vajce alebo môže tvrdiť, že má vo vrecku menšiu sumu peňazí bez toho, aby poprel, že má aj viac peňazí. Pokiaľ má rozumný dôvod zatajiť časť pravdy, nerobí nič zlé, samozrejme za predpokladu, že si dá pozor, aby nenaznačoval, že vajce nejedol a peňazí má iba malú sumu.

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/mentalna-vyhrada/>